

af, at der ved klassiske kildekritiske metoder kan pilles ved dette eller hint i systemet. Elsa Sjöholm følger den germanistiske retshistoriske forsknings udvikling, til systemet er fuldt udbygget efter midten af det 19. århundrede, og hun undrer sig i begyndelsen af afhandlingen over tidligere og nulevende forskeres opfattelser. De nyere forskere kritiserer hun på enkelte konkrete punkter, og det står hende klart, at deres opfattelser bør ses i sammenhæng med deres mere eller mindre åbenlyse afhængighed af den germanistiske tradition, men hun forklarer ikke nærmere denne afhængighed. Hendes bog er et vigtigt led i et generalopgør med den germanistisk prægede retshistoriske forskning, ikke blot i fortiden, men som den stadig foregår i bedste velgående blandt estimerede forskere som Karl Wührer og Lizzi Carlsson m. fl.⁸ Dette opgør har hun nok fornemmet, men beklageligvis ikke taget de fulde konsekvenser af – bl. a. antagelig på grund af den stærke fokusering på det centrale politiske aspekt i den retshistoriske forsknings udvikling.

Med den foreliggende disputats har Elsa Sjöholm klart påvist, hvorledes samtidens videnskabelige nytænkning vekselvirkede med den politiske opfattelse i samfundets intellektuelle og politiske elite i første halvdel af det 19. århundrede, og hvorledes den germanistiske retshistoriske skole skabtes bl. a. af denne vekselvirkning. De anførte indvendinger ændrer ikke ved det forhold, at der med forfatterens arbejde er ydet en væsentlig videnskabshistorisk indsats af interesse langt ud over retshistorikernes snævre kreds. Hendes afhandling vil fremover være et uundværligt hjælpemiddel til at bryde den spændetroje, hvori den germanistisk prægede forskning alt for længe har holdt studiet af de germansk talende folks middelalderlige retssystemer og vil dermed åbne for en teoretisk og metodisk mere nøgtern og frugtbar forskning.

Birgitte M. Wåhlin

Em. Halicz: Partisan Warfare in 19th Century Poland: The Development of a Concept.
Odense University Studies in History and Social Sciences 25. Odense, Universitetsforlaget 1975. 220 s., ill. 70,00 kr. + moms.

På »Odense Universitetsforlag« har den polske historiker, Emanuel Halicz, udsendt et historisk værk, der i vor partisanprægede/partisanplagede tid ikke er uden aktualitet. Halicz kalder sit værk »Partisan Warfare in 19th Century Poland: The Development of a Concept«. Titlen er dækkende. Bogen beskriver og analyserer den omfattende debat, der i løbet af det 19. århundrede blev ført i polske og især eksil-polske kredse om muligheden af, at Polen, der i slutningen af det 18. århundrede var blevet udslettet som en selvstændig stat og nådesløst delt mellem Rusland, Preussen og Østrig-Ungarn, kunne genopstå som selvstændig stat gennem en nationalpolsk rejsning med partisankrig som indledende middel. En lang række polske forfattere – politikere, militære og revolutio-

⁸ De klassiske germanistiske opfattelser dominerer bl. a. gennem stadige genoptryk af de etablerede hovedværker og opslagsværker som fx. Mitteis-Liebrich, *Deutsche Rechtsgeschichte. Ein Studienbuch von Heinrich Mitteis, Neubearbeitet von Heinz Liebrich*. 10. erg. Aufl. Mnch. und Bln. 1966 og v. Amira-Eckhardt, *Germanisches Recht I-II* (von Karl von Amira, 4. Aufl. bearbeitet von Karl August Eckhardt). *Grundriss der germanischen Philologie*, begr. von Herman Paul, Bln. 1960-67. Af nyere germanistisk præget forskning kan fx. henvises til Karl Wührer, *Die dänischen Landschaftsrechte als Quelle für die ältesten dänischen Rechtsverhältnisse. Mediaeval Scandinavia I*, 1969 og Lizzi Carlsson, *Jag giver dig min dotter. Trolovning och äktenskap i den svenska kvinnans äldra historia I. Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning. Serie I. Rättshistorisk bibliotek bd. VIII*, Lund 1955.

nære – beskæftigede sig vidt og bredt med denne vision i pjecer og bøger, der oftest fremstilledes i udlandet for derpå at blive indsmuglet til Polen og bidrage til at opretholde håbet om en genfødsel af det engang så mægtige Polen, ligesom den teoretiske debat kom til at befrugte tankegangen i det talstærke eksil-polske miljø.

Det blev ikke ved debatten alene. I løbet af det 19. århundrede kom det gentagne gange til polske opstande, fortrinsvis rettet mod Rusland, men hver gang – 1794, 1830–31, i 1840'erne og i 1863 – blev opstandene knust. Halicz skildrer ikke disse opstande. Han forudsætter dem bekendt. Hans ærinde er alene at redegøre for de nuancerede teoretiske drøftelser af muligheder og metoder for en al-polsk opstand og at påvise, hvorledes denne teoretiske debat på den ene side virkede æggende på polsk nationalbevidsthed og bidrog til at lede frem til de nævnte opstande og fastholde den almindelige bitterhed i landet over fremmedherredømmet og på den anden side udviklede sig til en nøje gennemtænkt politisk filosofi om partisankrigens muligheder for at bidrage til eller måske endda i sig selv realisere det store, endelige mål: En genfødsel af et selvstændigt og uafhængigt Polen. Som bekendt skete dette først ved afslutningen af den 1. verdenskrig som et biprodukt af både Tysklands og Østrig-Ungarns nederlag og den midlertidige svækkelse af Rusland, ikke som følge af nogen polsk partisankrig mod nogen af de 3 stormagter. På denne baggrund kan man mene, at en analyse af en teoretisk debat om partisankrigens muligheder kun har ren akademisk interesse, men dels har teori også vægt, dels blev den polske revolutionsteori i helt usædvanlig grad gennemarbejdet og dels var den lange erfaring ikke uden betydning for den modstandskamp, der udviklede sig i Polen under den 2. verdenskrig. Da Polen i 1939 oplevede sin 4. og forhåbentlig sidste deling, denne gang mellem Hitlers Tyskland og Stalins Rusland, havde den polske befolkning lange traditioner for undergrundskrig at bygge på. I praksis som altså tillige i teori.

Den teoretisk debat åbnedes i året 1800 med en pjeces under titlen, »Kan polakkerne tilkæmpe sig en vej til uafhængighed?« Forfatteren var anonym, men Halicz redegør grundigt for den polske forskning, der har ført frem til konstatering af, at forfatteren var den polske frihedshelt, Kosciuszkos privatsekretær, Jozef Pawlikowski, og Halicz fastslår som resultat af sin personlige forskning, at pjecen i realiteten afspejlede Kosciuszko's revolutionsteorier, bygget på dennes erfaringer fra opstanden i 1794. I så fald har den polske revolutionsdebat rødder tilbage til den mislykkede og desperate opstand i 1794. Afgørende blev det imidlertid, at pjecen kom til at danne udgangspunkt for hele den efterfølgende drøftelse af det polske folks muligheder. Grundproblemet blev århundredet ud det samme: Kan polakkerne ved egen hjælp opnå national uafhængighed eller kan de ikke? Pawlikowski besvarede dette spørgsmål bekræftende og ned gennem århundredet blev denne grundlæggende optimisme på tværs af al kold logik fundamental og fælles for alle debattørerne: Pawlikowski/Kosciuszko-Chrzanowski-Nieszokoc-Stoltzmann-Jozef Bem-Bystrzonowski-Kamienski som de vigtigste i debatten.

En gennemgang eller blot et kort resumé af de enkelte debattørers synspunkter er her udelukket. Vil man sætte sig ind i den lange argumentation, må man læse bogen og bliver så ikke snydt. Halicz gør yderst omhyggeligt og undertiden næsten omstændeligt rede for forfatterne, deres baggrund, deres argumenter og deres kontroverser af politisk og taktisk natur. Men helt alment er det som nævnt, at de alle byggede på et inderligt håb om en genfødsel af en selvstændig og uafhængig polsk stat, og at de alle bevarede en stædig tro på, at målet lod sig nå gennem en opstand med partisanekamp som det væsentlige redskab i en indledende fase, inden en statsdannelse kunne tage form og partisanstyrkerne gradvis omskabes til en regulær hær, der kunne fuldende værket. Selve troen er bemærkelsesværdig. Den blev opretholdt både hjemme og i eksilet og

fortæller i sig selv en hel del om styrken i polsk nationalfølelse. I al nationalfølelse. Men hvor det drejer sig om Polen, må man gøre sig udgangspunktet klart: Tanken om en polsk partisanopstand måtte i årene fra 1794–1920 udgå fra punktet nul. Overfladisk set var der intet at bygge optimismen på. Ingen hjemstat, ingen hær, ingen operativ base, ingen administration og intet realistisk håb om hjælp udefra og som sikre modstandere 3 stormagter.

Alligevel blev håbet altså holdt i live. Bagude lå bevidstheden om Polens fortid som en stærk og selvstændig nation, og uanset alle delinger og al undertrykkelse var og blev befolkningen en enhed, sprogligt, kulturelt og traditionsbevidst. Uden tvivl bidrog netop fremmedherredømmet til at holde den nationale følelse i live. Tryk avler modtryk, og stærke anti-russiske og anti-tyske stemninger i Polen i mellemkrigsårene kan tilbagedateres til det 19. århundredes fremmedherredømme.

Den revolutionsdebat, Halicz redegør for, blev ikke uden dynamisk bevægelse og ikke uden påvirkning af de forgæves forsøg på at frigøre nationen for fremmedherredømmet. For hvert forsøg på opstand blev nye erfaringer indbygget i debatten ligesom den udviklede sig i takt med den politiske udvikling i det øvrige Europa. Skal man meget kort karakterisere debattens forløb kan det siges, at den gradvis antog en mere udtalt politisk karakter. Som nævnt begyndte den med et spørgsmål: Kan polakkerne ved egen hjælp frigøre sig? Derpå fulgte en række værker, der søgte at analysere partisankrigens operative muligheder og taktiske metoder. Alle var enige om, at Polen geografisk og demografisk havde indlysende muligheder, og debatten stod fortrinsvis om de taktiske og organisatoriske former. I vid udstrækning byggede den tidlige debat på analogislutninger fra Amerikas frihedskrig, den franske revolutions folkelige mobilisering og de spanske guerilla-styrkers kamp mod Napoleon i årene efter 1808. Men meget hurtigt dukkede det politisk/revolutionære aspekt op, at enhver rejsning af det polske folk måtte bygge på den polske bondebefolkning, og at enhver rejsning derfor måtte indeholde det fundamentalt revolutionære element, at den måtte frigøre den polske bondebefolkning fra det feudale system, ikke som et resultat af en heldig gennemført opstand, men som en forudsætning for denne. Mest konsekvent blev denne tankegang udviklet af den sidste i rækken af de deltagende debattører, Henryk Kamiński, søn af en general, selv revolutionær og aktiv deltager i den polske undergrundsaktivitet i 1840'erne. For ham var der lighedstegn mellem national opstand og social revolution, og for ham mislykkedes opstanden i 1830–31, netop fordi den ikke omfattede alle polakker fra alle sociale lag og fra alle under fremmedherredømme. Han proklamerede og gennemargumenterede sine tanker om en »folkets krig« i en række værker, hvori han lagde den afgørende vægt på den sociale revolution, der alene kunne skabe forudsætning for national frigørelse. For ham var det axiomatisk, at hele det polske folk fra adelen ned til fæsteren måtte motiveres for en opstand, der ikke bare havde nationalt, men også socialt fortegn. Forudsætningen måtte derfor være en gennemorganiseret agitation, der for alle polakker skabte en erkendelse af den sociale revolutions nødvendighed. Den bevægelse, han forestillede sig, måtte bygge på en jernhård disciplin med skånselsløs eliminering af alle elementer, der ikke godtog den sociale revolutions idé.

Den polske debat, Halicz skildrer, var ikke isoleret rettet til en polsk inderkreds eller udelukkende påvirket af polske erfaringer. De polske debattører var i livlig kontakt med andre europæiske revolutionære, i særdeleshed franske og italienske. Påvirkningen fra f. eks. Giuseppe Mazzini er evident. Debatten er derfor af en vis almen-europæisk interesse. Den er et bidrag til belysning af den revolutionære understrøm, der i det 19. århundrede virkede i retning af at underminere datidens supermagter, i første række Rusland, men også Østrig-Ungarn.

Det spørgsmål melder sig naturligt, om den skildrede debat fik virkninger for den partisankrig, den polske befolkning rejste under den 2. verdenskrig. Svaret må vel blive et både ja og nej. At Polen både i teori og praksis havde tradition for partisankrig inden tragedien i 1939 var næppe uden betydning, og konkret udviklede den polske befolkning i årene 1939-44 næsten som en selvfølge en betydelig modstandskamp med partisankrig som væsentligt kampelement. Den største polske modstandsorganisation, Armia Krajowa, talte i 1944 op mod 400.000 kombattanter. Men en al-polsk rejsning, som Kamienski forestillede sig den, med alle polakker i opstand på en gang og efter princippet om hver polak sin fjende, kom det ikke til. Det nærmeste, man kom Kamienski's tanke, blev opstanden i Warszawa i august 1944, og denne opstand omfattede nok hele storbyen, men ikke en samtidig rejsning over det ganske land. At den endte i tragedie, er velkendt. Uanset den anselige betydning, polsk modstandsindsats fik for det samlede krigsforløb, blev det ikke partisankrigen, men de regulære sovjetiske hæres sejre i Østeuropa og Sovjetunionens politiske dominans her, der i 1945 kom til at bestemme det moderne Polens skæbne.

Derimod forekommer det, som om der er et andet aspekt i Halicz's bog, der giver den en vis dagsaktuel interesse. Man kan vanskeligt læse hans fremstilling af især Kamienski's tankeverden uden at bemærke sig, at hans ideer om partisankrigens forudsætninger, metoder og taktik er ret lig de ideer, der i dette århundrede er realiseret af andre end polakker, f. eks. af den nordvietnamesiske regering i almindelighed og general Giap i særdeleshed. Den polske debat er historie, mens dens begrebsverden er nærværende i nutidig politik.

Halicz's fremstilling er sober, grundig og klar i disposition og fremstilling, og hans tema er også for en dansk læser væsentligt. Desværre har oversættelsen til engelsk ingen af disse kvaliteter. Den er mildt sagt dårlig, og det vrimler med trykfejl, undertiden meningsforstyrrende trykfejl.

Jørgen Hæstrup

Jens Engberg: Dansk Guldalder eller Oprøret i Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset i 1817, Kbh., Rhodos 1973. 190 s. Kr. 52,-.

Da Engbergs bog fremkom i 1973 blev den gjort til genstand for megen omtale, ikke mindst fordi han selv omkransede den med en række avis-kronikker. Den var ment som en provokation af »Laugget«, det lagde han ikke skjul på, men den var og er jo meget andet end det, og jeg skal i det følgende forsøge – ikke at anmelde bogen, for det er for længst gjort af langt mere kompetente folk end jeg – men at placere den i en større historiografisk sammenhæng, og jeg vil her tage mit udgangspunkt i to anmeldelser:

Niels Finn Christiansen har bl. a. beskæftiget sig med Engbergs værk i en historiografisk analyse af de danske landboreformer.¹ Han sætter her bogen i forbindelse med den New-Left bevægelse, der også forskningsmæssigt får sit internationale gennembrud i slutningen af 60-erne. Han påpeger videre, at det først er på et ret sent stadium, at bevægelsen tager marxismen i anvendelse som analytisk metode, og han betragter Engbergs bog som et eksempel på en indledende fase i en sådan udvikling, idet han mener, at Engbergs »moralske radikalisme har en positiv funktion ved at pege på nogle problemer, men den har også meget stærke begrænsninger ved at standse for analysen.«

¹ Hist, 6. årg. no. 4 (1974), s. 23-39, citaterne s. 38. Niels Finn Christiansen har også anmeldt bogen i Politisk Revy, februar 1975.